

САНАА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ
УЛУУБУН
ХАБЫАТА

ХАБЫАТ
1993 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 79 (8187). 1997 жыл от айы 22 күнө. Олутуорунуук. * Санаата—1984 солкубай.

ТИИЙИММЭТ - ТҮГЭММЭТ ЭЛБЭХ

Ботурган күнүн каниитин алаастарга хотуурлар тыаастары тыраастар, трактордар үлүмүн сүүр дүлөр, кобуун откут дон түүнээрнүн-эри кураан күнү дыйы баттына сүүрүк аты тобугунан өксүлөр коолор нүөх оту сомсон туугар дүкүрдөөхтүн хуруннулар.

Улууспут үрдүнэн төбө от соготуопкаланнахтан тыа, төбө бурдук ылыллыахтаадын билген баараччы элбөх буолуо. Чурапчы—республика бир иинэ туорахтаах культуралары ыбар, үүннээр, нэкил дөөх улуу. Ошон бу этэн апарыт бопт уостарбар хоруй ылыары тыа хааайыстыбатын улуустаагы уураштыктын кылаабынай агронома И. Н. Корякинадан көрсөтүлөр.

—Евдокья Иванова, улуус үрдүнэн төбө бурдук ылыллына уонна барыта хас бааһынай хааайыстыбата бу үлэнэн дьарыктанарый?

—Быйыл улуус үрдүнэн барыта бурдук үүнүрүнүнэн уруксаттан дьарыктанар 14 хааайыстыба туорахтаах культуралары 2412 гектарга ыстылар. Аны нүбүн валовоуона 2575 тонна бурдук хомуйар былааннаах үлүмүннөр. Саамай улаха ылыллыахтарынан «Мындааайы» табаарыстыба (400 гектар) уонна «Агро» Диринг—Хадаар кэбиллээтэрин бурдукун хааайыстыбата (370 гектар) булаллар.

Хортуоппуй улуус үрдүнэн 38 гектар сиргэ озордуллубутуттан 8-на «Чыапара» табаарыстыба прэктээр тиксэр. Хаппыстаны үүннэрн кыра. Ол курдук Салааннаагы «Нолос» бааһынай хааайыстыбата 0,3, «Мындааайы» табаарыстыба 6, Мындааайытаагы «Адаам» бааһынай хааайыстыбата 3 уонна Мырылаа «Эргис» бааһынай хааайыстыба 0,2 гектар сиргэ үүннөрдэтэр. Барыта 8,5 гектар. Сүөһү сир бурдукта быйыл снэмэ бопту, уонна ырааханын 63 эр гектар сиргэ ылыллына.

—Бурдук снэмэтти ханта булабытый?

—Быйыт республикабытыттан булар ыраахан, ол иһин Амурган, Чигатта атыллыабыт.

—Эрдэтээн паары нөтөзүү туһунан бөлиһиннэрэ туһунан дуо?

—Эһилги, 1998 сыллаагы, ыһыкка алаан бааһынай хааайыстыбалар уонна табаарыстыбалар ыраас паары хорутууга уонна снэмэ оту утары өксүбүүгэ үлэлэри ыстаттар. Паары ыһык 1100 гектарга барыахтаах. Онтон билигин туругуна «Бурхаанай» бааһынай хааайыстыба (Мырыла) 350, «Мындааайы» табаарыстыба 100, «Комплекс» (Одэлуун) 100, «Өрүүк» бааһынай хааайыстыба (Валтоого) 180, «Бааһына» бааһынай хааайыстыба (Хатылы) 200,

«Сипим» бааһынай хааайыстыба (Мырыла) 20, «Бөһчээр» бааһынай хааайыстыба (Хатылы) 4 гектарга хоруттулар. Хаппа да буоларын курдук үлэс тийбэтэ ылары ыһыктын эмиэ ыстаардар.

—Билигин үүнүү туруга хайдааый?

—Быйыл бэс ыйа ардаахтаах, ошон бурдук тахсыты, хортуоппуй үүнүүтэ кылаана суох. 11 ыйы 30 күнүн кэннэ сөрүүн, хаһыт түһөрө күүтүлөр. Бй бүтүүтэ ардах суох, ошон ооруот аһыгар уу кутуута бириэмэттэр барыан наада.

—Бурдук үүннөрүнэ неникити түүх былааннааххаабытый?

—Туорахтаах культуралары неникити 3 тыһ гектарга ыбар былааннаахпыт. Бурдуктан дьарыктанар хааайыстыбаларга хааайынааһын бары көрүнүгэр сайдыахтара дин саппаабыт. Бһнэхэ ыбар сирбит суох буолар кутталлардаат, үгүс бааһыналарбыт кырыс уонна оһорбо сирдэргэ кубулуйдулар. Кураан сыллар өксүүлара, снэмэ суоҕа төбөр.

—Евдокья Иванова, быйыл окко түүх былааннар баалларый уонна төбө сир кимнээххэ аһанна?

—Улуус үрдүнэн 33066 гектар ходуна баарыттан 4367 гектары коллективнай предприятелар, 11578 гектары бааһынай хааайыстыбалар, 17121 гектары нэһилиһиннэр уонна көмө хааайыстыбалар бэс билэллэр. Быйыл 32 тыһ. тонна оту ылар былааннаахпыт уонна хаааска атыллыырга дин хааайыстыбалар бэйэлэрэ дьаһанан 10 тыһ. тонна бурдукту оттуохтара.

—Урукку сылларга курдук улуус таһыгар оттоонун баар буолар дуо?

—Быйыт сирбиттэн да оту ылар кыахтаахпыт. Ол эрэри «Чыапара» табаарыстыба Мырылаа «Хадаар» табаарыстыба Нуотара үрээтэр биридии звенолара киирдэ.

—Билигин барыта төбө иһин, звено окко табыста?

—Бүтүгүнү күнээри туругуна улуус үрдүнэн 432 звено табыста, оһортон 10-на толук механизированай, 230 механизированай агардаах, 82 колл иһин уонна 101 иһин звенолара. Барыта 3940 иһин окко киирдэ.

—Билигин туругуна төбө от соготуопкаланна?

—4750 тонна бөлөмүнөн, 832 тонна нэһилиһиннэр. Итинэн 355 тоннатын бааһынай хааайыстыбалар, 367 тоннатын нэһилиһиннэр уонна 130 тонна тын табаарыстыбалар оттоотулар.

—Интервью иһин баһыма?

Кэсэттэ Оксана ЕВГРАФОВА.

«ИЛИН ЭНЭР» программа тыа хааайыстыбатын бородууксуйатын оһоруу боччумнаах хайысхата

«Билигин нинингэ биһигэ хардылааһыныт — туруктаах уонна үйүлүүх буолуу нөтүө» диир СР Президентэ М. Николаев программанын тоһорууга экономическай сайдыы «Илин энэр» логотип тыа хааайыстыбатын бородууксуйатын оһоруу таһаары бээтиги үөскөтүө былааннаахтык үлүннөр. Бу хайысхага далааһынаах үлэ барыарын үбүлээһингэ үөскөбүт ыраахаттар тардааар. Холобура, быйыл соботох Мыга Хаһаас улуунуар алта объект тутуута былааннаахтык. Төгүлүгэ арын заводе, Хорообука—сүөһү оһорор пууһаах хааһына оһорор сыах. Лоомтукада уонна Маттага үтү аһыгар сыахтар. Улуус кинигэр Майага үрдүк хаааыстыбалаах мөһүрүн оһоруулары таһаар сыагы тэрийнн көрүлөр.

Чурапчы улуунуар оһоруот астарын переработкааһыт, пельмени оһоруу таһаары былааннаар. Кэрэхсэбиллээх сааалар Таатта улуунуар бааллар. Харбылаахха булуус тутулар. Петр Алексеев аатынан агрофирма хатарыдыыты оһоруот астарыт, хортуоппуй уонна курушлары оһорорго сыаа диниллэр диниллэрэ былаанга көрүлөр. Уус Алдан улуунун хас да снэмнээтигэр үтү аһаа мөһүрүнүтүү сыах көрүлөр. Соптоохтук үбүлээһиннэр, былааннар олоххо киирэр кыахтаахтар — бары докумуоннар, соһүлүннэр бөлөмнөр, сааастыктар уонна үлэлээтиктэр көстүөхтэрэ.

СНА.

«ТИЭРГЭН» ТУСКУЛ ИИТИЧЭН

Олобу - дьаһабы — сагалыы

Оһолох-чополох алаастарыгар хаппаан сулуунуу элбөх нүөлүрдөөх өрүс нөһүбүтэ дөйдубутугар. Улуу тууах кэпэ сагылаан аһа турар күннэригэр ытык Таатта сирнэр-уотугар—Ытык Күөлгэ саха норуотун ассамблеяты тэрийбит Сүбөтэ (председатель академик В. Н. Иванов) иһин энэр улуустар бэрэстэбинэллэрин түмөн «Саха норуота: олобу-дьаһабы сагалыы оһостуу» темага «Төгүрүк оһуолу» ыһта. Уус-Алданга уратылар бары кэлбиттэр. Бһнги улуустан культура управлениетын начальнига Т. Л. Тарасова, педагогическай наука кандидата, Россия үтүөлээх учуутала Е. Д. Макаров уонна мин буолан кытыллыбыт.

Программабыт саха малын оһолун-дьаһабын хайдах түүх тэрийнн оһорорун көрүүттэн сагаланыа.

Аһа бастаан дьэ-уот тэрийнн оһо-уруу төрөтөн уон сыл бииргэ оһорбут Матрена уонна Артур Васильевтарга сырыттыбыт. Дьэ-уот тыаһа Артур Васильевич прораб үөрөхтөөх иһин сиринэн буруус хаһынан түүт снэмнээхти икки мөһүрүннээх дьэни дьэйдэтэн нэһилиит. Киирэр аһын таһынан 2 өртүнэн аһаах тейиһа туруорбут, оһир өртүгэр хортуоппуй, кыра оһурут сире оһорбут.

Дьэ-уот хаһаайына Матрена Дмитриевна технолог идэлээх буолан, үтү аһа кыаа-хото тутан аһыгар эбит. Бһнгиин бһгэтэ оһорбут кыһаһынан, сырыһаһа аһах тута көрүстэ.

Васильевтар улууска ыһыттылыбыт «Байыһыт тэргэн» конкуре кыаһылаахтара. Маны дарааһа өттөххэ, «Тиэргэн» тускул иһинэн дьаһаллары таһа талар нинис сыһын ыстаттар. Дьэ иһэ, хаһа аһа таларын сиринэн бөркө ыһарылаан оһоһулуубут, бөһө оһоһуу мөһүлэ тардыллыбыт. Иһэ, аһа мһндыр ойо уран-уус тарбаһын талаана оһорто ырыт-хайдык көстөр, бу ыраахат кэмгэ бөһө саһабыла, дьобура ураты ыһааһааһын ыһааһааһаар ойдотоллор.

Иһинис малбытынан Миссегтар буолдулар. Ыл кийэтэ Вера Михайловна бэрт элбөх дьарыктаах: нэһилиһиннэр, оһуруттут, снэмкн үүннэрвэччи, кыһынын эдэр хааайыкаларга куруһуом ыһтар. Түүт оһолоох иһэ, бһгэтэ, түүтэ аһааһа суох, Аһа-лара үлэтигэр буолан, көрсүбөһүт.

Ууттан тэһиччи оһорор буоланнар, Бһнги Валентина, Григорий Макаровтарбыт (Мугуаай) курдук дьэ-уот муһуугар 4 бөһүккэ киирэр көһүлүлэрин туруоран ууу хаһаанан туһанар эбиттэр.

—Оһурут аһын сыһын өртүччи сирбитин хаһаа наһыт, кууруссалаахпыт уонна мин кыһаһаан аһа тэһин харчы каллэриһэбит,—диир нэһилик Вера Михайловна.

—Оһолорбутун үөрэттэрэри кытыла баар дьэ-уот аһылаан-иһитан саһа дьэ-уот аһылаан, саһа хортуоппуй оһордон, оһурут сирдэһин, тейиһааһа эрэдит,—диир үһүс малбыт иһэти эдэркээн Матрена Дмитриевна Алексеева. Дьэ-уот уотун бһгэтин оһолууһун кииргэһин, бөһүлүлү иһитан-нэһи, быһаһаһыт, баһаар, кыһыктын снэмкннэри үүннэрэр. Оһурутунан күүсэ дьарыктанар былааннаахтар.

Ити нэһиттан Ытык Күөл кырдыаһа оһохтоохторо Ираида Дмитриевна уонна Геннадий Мартынович Степановтарга сырыттыбыт.

—Аһааһа бһгэрэ баһаһын барытын туһана сыһымыт. Саас от мас тыллыаһыттан эһтээх, ыһаһааһаах оттору хомуйабыт. Холобура, нэһилиһиннэр окко Менделеев таблицатын бары элементтэрэ бааллар,—диир Ираида Дмитриевна, иһитинэн учуутал кыһы. Быйыл оһорбут мүүттээх бааһыттан аһа аһаһта, «Сир, оһурут аһын үүннэрэр хомуйар ити бһгэрэ, ас оһорон туһааһа табаарыт, дьэ, ол хаһаайка талаана»,—диди-ди дьэ-уот дьэ-уот уулаах аһыт сыһааһы хомууртан оһоһулуубут оһуруу, помидор ассорти бааһыларын эргичиннэһин көрдөрөр.

Дьэ, ити курдук бһгэлэрин уһааһыларын көрүүттээхти туһанан, бһннэлэриннэрүлэрин туһааһа таһааран, иһиннэрин араарбаһа үлэлээн Ытык Күөл маллара уһууларын оһостоллор эбит.

Программа быһытынан эһит нэһиттан дьаһалта аһаһа сагалатыгар «Төгүрүк оһуол» сагаланыа. Кэһэтинин Таатта улуунун дьаһалтатын баһылыга В. Х. Канин сагаллаата. Темабыт тыа сирин малы бһгүтүгүтүн, сарыһаһытын хаһаһынан элбөх бөһү-руос таһаарыһаа: кыһыктын өртүгэр дьэ-уот иһитин, сүөһү аһыһытын бөлөмнээһин, саһынын ууһан аһа-чыһыт, уу, уһаһыт, суол, оһо иһитин, аһыһааһын алдырхаһа, экология, үп-харчы кыһаһааһа. Тыа бһннэ проблемата—бүтүгүнү тыа сирин бүтүн-түүнүн проблемата. Ону быһаарар туһууга ойу саһа-һы, киирбит аһиннэри иһааһаан Президентэ, правительствоһа тириэрдэргэ «Төгүрүк оһуол» түмүк оһордо.

В. ПИНИГИНА,
«Төгүрүк оһуол» кыһаһааһа, ССРС культу-
Ратын туйгуна.

БЭСГЭЭХХЭ

Хуучуудых бэстэх дээ нэлбэтэ. Улуу орус ко
нон шижэбэлэгэ мыраан үрдүтэй өнирдэ нэлэс
сина түсүтэ. Оёодохтар урут хайан да харахна
дутах мөстүүдэрин көрөн, сөмүү, сөмүү бодэ буол
буттара. Эчэ, нэлэонт дүбөт кэниэ, мырааны тү
бэн, хайн тохтүр катыны сулуохха дээрэ уйуа
дан буолбута.

«...кытылгы өссө элбөх кени, бары хоту көңүлү»

Улагууга баран нвэр чуруулч болхотаран дьон
этгээр Тух бэлэм баарста кэлнэй? Кэлонт дьон
бары ким балаанкылаах балаанкылан, ким талаах
хяххатанан абаас халлаан ашгытар сытар этилэр.
Банинн долхуз үс балаанкылаах этилэр. Онон ою
дыахтар оно ншрэн хонубут. Атытгарыт кытыл
талахтарыаар танайн мизан хакха оюбуниулар.
Од бурдук ким ашгыртан ордук кэмиз олордубут.
Одо, кырааас орто орүс күшүнү кэлкынтан
тымкылан уонна ас-танас суокуттан улаханның хот-
торобуттара. Олоору үрүн күн сырдыган кытары
бырстынныа сытар дьону улам улам албэхтик но-
рор буудан испиллэр. Онон быстарык, хоргууу
дойдубут буюруттан улаханык ыраата иликкынтан,
Баатах нумахтаах кытылытар сабаламыста, дьон
Целова Мария Михайловна ахтылытар сурулар.

Балачан нийдн 5-6 дундэрэтэр колхээтэд унсулэры

[illegible]

Үрдүк бытаас үлөйттүрө кызыныларын көр-
дөрүттөрү буолан, сартыхентар, ирааһырдар үлөтөрү

тэрийнхитэр этэ. Кизэбэтин соботох дэнь баарыгар
савгарбат киннэни көрдөрөллөрө. Күнүлүк сарайга

уонна балаалыктарга дьону барытын бианньыастыыр
күтөр, утуйар таагастарын анал тэриллэргэ бытыр

булбар атлар. Илларионгана Татьяна Васильевна суруйарынаа, оболору уонна эр дьону Залтактарыч

уунаан ыстарбыттар. Дьонго барытытар былчынгна
рылар. Бүдүрүс. (Аттардагы)...

рингар бэлдэн (прививка, онгодуутар, зорокуука
антраллэрингар ону барытад бэрэбэркэлтн-бэрэбэр
кэлтн аһарбуутар. Ахын онгодуука...

го кир хэх элбэни, үгүс күйн трахоманан ыалды
рын ово аймах кыбынлаах кыгнэхке, кэптербүтүн

Бундыг агаан ислэйн ахуйн Удус сүнсээр

на сүрдәмәнтә, тәһәл кууға ийлини курдары охсоро, двон толгуу уонна ачыактаһын ыһаачах ыһарына

тысар ыллалан барбыттары. Суукчада спэхтээх 300 грамм килиэстэрин биэрдэ хаан кэбиһэллэрэ. Ойуу

ту оёолору отонистон омон убаас хааыларын хо
нуннара сатымаллара.

Төхөөрхөн илээдэгчлэлтэй байх да, колхоз да сүеһүгүн өлөрөн сийр нөгүлэммэт этэ. Сытын-хотуу, дьон

бүлгөндөгү кыялдар көпчүлүк салалыктарга
бийиктөөдөн баштап сүйүүлүктөн өлөрүн миннээр

бүтгэр байдан, тутуулар хүнэрийг суутганах
хаахгүйн, хуурийн хуульчид, хуульчид

дэр, донного хөргүүх суудалт ннрн эрннтн тулнбаттара.

Самсонова Варвара Петровна малык ахтар: «Нә
диэләни быһа айланған Бастауһа калыбынған»

нөлхсөнүт байшарыгынсан энхи сэтгэны өлөрбүн
нүт. Айванга өйүлөнгөн бараары онгоцо сарыгын

бэлтгана, милициислар кэлэһинэр бэлдбээн илдээ бар
былгара. Ол олус да абаллаах, хомолтолооһу ага. И-

олдотуйан эрэр дьонно олус атааастабыллар.

рүн туулайнах оёолору детдомни хөмүүн сэмдэдыбыт
тара. Олүүсүкү Бээжин

быта, «Видиши «Түмсүү» колхозтан Протасова Оль
га Архиповна (ойуун Нямсүрэн)...

Байгуулган эмсэрлэлэбиг үргэлжлэн

хам нэлгэлтийг нээгч Дмитрий Васильев бичиргэ

«Дyonu тнэнэ тавагас баригата ислэгата. Бидний

Баржада бир хонон баран сарсарда эбэит эбэ

тэ. Борокуул барар днэн мксатал, ол кнн Бастээхх
(Салгытын 3-с стр. кр).

